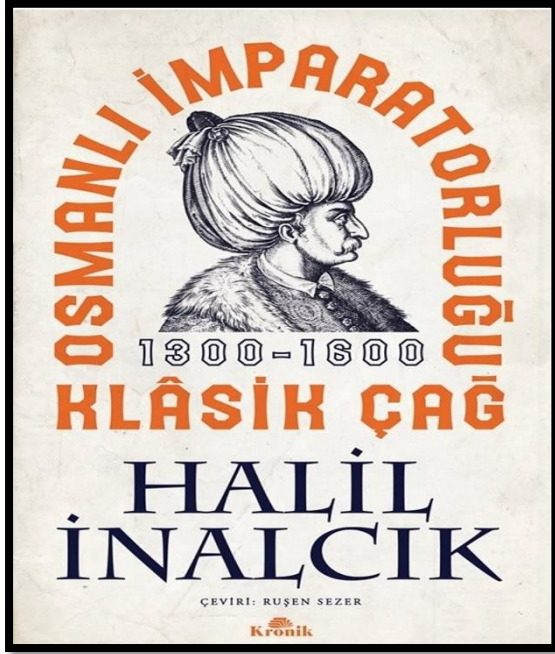

OSMANLI İMPARATORLUĞU KLASİK ÇAĞ 1300-1600, HALİL İNALCİK

The Ottoman Empire: The Classical Age 1300–1600, Halil Inalcik

Ali ERDEM

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi,
alierdem883@gmail.com ORCID: 0009-0000-9074-6532

Çalışmada “Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600” adlı, Halil İnalcık tarafından yazılan eserin kritiği yapılmıştır. Eserin ilk baskısı 1973 yılında İngilizce olarak yayınlanmıştır. Daha sonra 2003 yılında Türkçeye çevirisini Ruşen Sezer’in yapmış olduğu Yapı Kredi baskısı yapılmıştır. İncelediğimiz eser ise Kronik Kitap tarafından yayınlanan 31. baskısıdır. 362 sayfalık kitap, giriş bölümünü takiben dört ana başlık ve 19 alt başlık ile albüm ve eklerden oluşmaktadır. Yazar, *Klasik Çağ (1300-1600)* olarak adlandırdığı eserinde Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşu, teşkilat, malî, askerî, sosyo-ekonomik ve toplumsal yapısının adeta oluşum serencamını ortaya koymuştur. Kitap, baskı amacına matuf Kronik Yayınları’nın sunuşu ve yazarının önsözü

ile başlamaktadır.

Kitap ile ilgili yapılacak tanıtıma geçmezden evvel, daha önce yapılmış ve tarafımızca tespit edilmiş kitap tanıtımları hakkında bilgi verilecektir. Bunlardan ilki, *John E. Rexine* tarafından 1973 yılında yapılmıştır. (Rexine 1973:152-153). İkincisi ise Şadan Karadeniz tarafından kaleme alınmıştır. Karadeniz’in kitap tanıtımı daha ziyade İnalcık’ın çalışmamıza konu eserinin “*Imperial Turks*” ve “*Times Literary Supplement*” isimli dergilerdeki aktarım ve izah dahilindeki etkilerini içermektedir (Karadeniz1974:767-770).

Eserin, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihine Genel Bir Bakış* şeklindeki birinci bölümü, giriş ve altı alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde Osmanlı İmparatorluğu’nun bir sınır beyliğinden 16. Yüzyılda nasıl bir dünya gücü haline geldiğinin kritiği yapılmıştır. Bir “uç beyliği” hüviyeti ile 14. Yüzyıl Anadolu’sunun genel siyasî, dinî ve ictimai durumu üzerinde durulmuştur. I Selim (1512-1520) döneminde Suriye, Mısır ve Hicaz bölgelerinin ele geçirilmesi ile imparatorluğun siyasî, ekonomik ve politik yönden ciddi bir gelişim kazandığı izahla anlatılmaktadır.

Devamında I. Süleyman (1520-1566) dönemi sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. Yüzyıldan sonra gelişen Avrupa'nın askerî ve ekonomik üstünlüğü karşısında gerilemeye başladığının altı çizilmiştir. Yazar, 1590 tarihini bu gelişme için temel ayırım çizgisi olarak belirler. İmparatorluğun kendine has klasik dönem kurumlarının gelişen Avrupa karşısında varlık gösteremediği ve gerekli değişim, dönüşümü sağlayamadığının izahı yapılmıştır.

Bu minvalde ilk olarak 14. Yüzyılda Moğol İstilasası nedeniyle Anadolu'nun özellikle batısına kümelenen Türkmenlerin, Bizans'a karşı "gazâ" ya sevk edilmeleri ile bunun önemi açıklanmıştır. İmparatorluğun kurucusu Osman'ın "gâzi" ünvanı alması ve etrafındaki Alp-Erenlerle birlikte Bizans için geliştirdiği politika ile mücadelesine yer verilmiştir. Osman ve Orhan dönemlerinde Rumeli'ye yapılan bilinçli ve sistemli iskânın bölgede kalıcı bir yerleşime yol açtığı dile getirilmiştir. Bunun sonucunda giderek güçlenen Osman Bey'e karşı Hıristiyan dünyasının gütmüş olduğu endişeye yer verilmiştir. Edirne'nin ele geçirilmesi, başkent yapılması imparatorluğun Anadolu ayağına ilave olarak Rumeli ayağının da oluşmasını sağlamıştır. İmparatorluk idare ve nizamındaki sistemli gelişme 28 Temmuz 1402' de Ankara Savaşı'nda Timur'un Yıldırım Bayezid'i (1389-1402) yenmesiyle adeta alt üst olmuştur. Ancak imparatorluğun kuruluş dönemindeki kararlı ve sağlam idarî, malî, askerî ve sosyo-kültürel yapı sayesinde girilen bu olumsuz durumdan da çıkıldığı görülmektedir. Özellikle kul taifesi, yeniçeri ve sipahilerden oluşan askerî yapı ön plana çıkarılmıştır. Bu yapının desteği ve gelişimi sayesinde II. Mehmed'in (1451-1481) tahta çıkmış ve imparatorluk tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. II Mehmed' in tahta geçişi ile merkezi imparatorluğu kurma yolundaki en büyük engel olan Konstantiniyye'nin fethinin (1453) siyasi aşamalarına değinilmiştir. İmparatorluğu sağlam bir zemine oturtmak için Balkanlar'da ve Anadolu'daki mücadelelerinden bahsedilmiştir. II. Mehmed'in ölümü sonrası tahta geçen II Bayezid' in (1418-1512) iktidar mücadelesi ve dönemin siyasi olaylarının izahı üzerine durulmuştur. II Bayezid sonrası I Selim'in (1512-1520) tahta geçişi ile doğudaki fetih politikaları ele alınmıştır. Onun döneminde Suriye, Mısır ve Hicaz bölgelerinin Osmanlı egemenliği altına girmesinin sağlamış olduğu ekonomik ve politik kazanımlarının altı çizilmiştir. I. Süleyman'ın (1520-1566) dünya çapındaki fetih faaliyetleri, I. Selim dönemi hazinedeki önemli yükselişe bağlanmıştır. Bu yükseliş, I. Süleyman'ın Avrupa devletlerine karşı yaptığı askeri seferlerinde önemli rol oynamıştır. Akabinde, bu dönem seferlerinin dini ve ictimaî yönleri üzerine durulmuştur. Diğer taraftan bu seferlere karşı batıda oluşturulan dini temelli ittifaklar ortaya koyulmuştur. Ayrıca bu ittifaklara rağmen Cezayir Fatihî Barbaros Hayrettin paşanın denizlerdeki büyük başarılarının altı çizilmiştir. Birinci bölümün sonuna doğru, Osmanlı imparatorluğunun duraklamasının nedenlerini ele almıştır. Kul ve tımar sisteminin bozulması ile mali yapının çökmesi ve tüm bunların yol açtığı askeri başarısızlıklar dile getirilmiştir. 16. Yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'daki karışıklıklar göze çarpmaktadır. Yazar bu karışıklıkları dile getirirken tımar sistemi ile tagayyür ve fesadı ele alarak celâli ayaklanmalarına bir bakış açısı sunmuştur. Anadolu'da 1598 dolaylarında Kara Yazıcı önderliğinde birleşen celâlîlerin, imparatorlukla olan mücadelesi ele alınmıştır. İmparatorluğun bu isyanlar nedeni ile Şah Abbas öncülüğündeki Safevîlerle yeterince mücadele edemediği belirtilmiştir. Hatta yazar, celâlî isyanlarının büyüklüğünü "*Anadolu, ülkeyi talan eden celâlî çeteleri yüzünden, Yüz Yıl Savaşları'ndan sonraki Fransa'nın perişan durumuna düştü.*" (İnalçık 2022: 70-71) şekilde dile getirmiştir.

Eserin *Devlet* başlıklı ikinci bölümü, Osmanlı hanedanının doğuşu, cülus, devlet ve sınıf sistemi, hukuk, saray, merkezi-taşra yönetimi ve tımar sistemi gibi konuları içermektedir. Osmanlı hanedanının kurucusu Osman

Gazinin bir hanedan kurucusu olarak nasıl ortaya çıktığı sorusu üzerine durulmuştur. Osmanlıların kendi hanedan soyunu, Orta Asya Türk hanlarına bağlamaya çalışmalarının neden ve sonuçları tartışılmıştır. Hanedanlığın ortaya çıkışı ve yükselmesinde, Ahilerin ve Dervişlerin rolüne değinilmiştir. Devamında Osmanlı'da sultan olabilmenin özelliklerine değinerek, şehzadelerin tahta geçiş merasimleri teferruatı ile anlatılmaktadır. Şehzadelerin doğumları, eğitimleri ve sancağa çıkışlarından, tahta oturma sürecindeki hayatları ayrıntıları ile ifade edilmiştir. Ayrıca kafes sistemi, kardeş katli cülus töreni gibi uygulamaların içeriği hakkında bilgiler verilmiştir. Osmanlı'nın ilk dönemlerdeki devlet kavramı üzerine açıklamalar yapılmıştır. Ortadoğu devlet geleneği ve sınıf sistemi üzerine bakış açısı sunulmuştur. Bu çerçevede Ortadoğu devlet geleneğinin Osmanlı'ya yansması ile Osmanlı'daki yöneten ve yönetilenler arasındaki sınıf ayrımı üzerine durulmuştur. Kanunların oluşumu, gelişimi ve uygulanışı üzerine açıklamalara yer verilmiştir. Fatih Kanunnâmeleri, vergi ve ceza hukuku ile adaletnâme gibi kavramlar üzerine önemli bilgiler sunulmuştur. İbn Haldun ve diğer bazı hukukçuların şeriat ve kanun hakkındaki görüşleri üzerinde şümul bir izaha gidilmiştir.

Osmanlı malî, askerî, idarî ve sosyo-ekonomik yapısını önemli etkenlerinden biri olan tahrirlerin yapılması ve sancak kanunnamelerinin oluşturulması konularına önemle değinilmiştir. Kul (Gulâm) sistemine dayalı klasik dönem idare sistemi açıklanmıştır. Kul sisteminin Osmanlı'ya getirdiği yenilik olan devşirme sistemi hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Kulların eğitimleri ve tımar verilmesi ile idarî ve askerî makamlarda görev alışı hakkında bilgiler sunulmuştur. Ayrıca kul sisteminde çıkma olarak anılan görevde yükselmelerin, idarî ve askerî hizmetlerdeki geçişleri tablolaştırılarak daha açık hale getirilmiştir. Devamında Osmanlı sarayının iç ve dış bölümleri ile buradaki görevliler hakkında teferruatlı bilgiler verilmiştir. Divân-ı Hümâyûn'un, Ortadoğu devlet geleneğindeki yeri ve önemi ile bunun Osmanlı'daki yansmasına ayrıca değinilmiştir. Divân-ı Hümâyûn'da, başta sultan ve veziriâzam olmak üzere diğer tüm üyelerin görev sorumlulukları hakkında geniş bilgiler verilmiştir. Merkezi yönetim içerisindeki statü grupları ve bunların yereldeki temsilcileri arasındaki iktidar çatışmaları ile hükümet kararlarını etkileyen şeyhlerinin faaliyetleri mercek altına alınmıştır. Kitabın ikinci bölümün son kısımları Osmanlı İmparatorluğu'nun eyalet yönetimi hakkında bilgiler içermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Anadolu, Rumeli ve Arabistan eyaletlerinin adları, oluşumu ile yönetsel hususları ele alınmıştır. İdarî olarak özellikle beylerbeyi ve kadının eyalet yönetimindeki etkisi vurgulanmıştır. Eyaletlerdeki güçler ayrımının adaletin uygulanmasındaki rolü üzerine teferruat içeren bilgiler verilmiştir. II. Mehmet ve II. Bayezid'in miri toprak rejimi üzerine uygulamaları karşılaştırılmıştır. Her iki hükümdarın toprak politikalarının tımar sistemi üzerine etkisi ifade edilmiştir.

Eserin *Ekonomik ve Toplumsal Yaşam* başlıklı üçüncü bölümünde, Osmanlı devletinde uluslararası ticaret ve şehirlerdeki ticarî faaliyetlerin gelişim aşamaları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. 13. Yüzyılda Anadolu'daki Kayseri, Bursa, Konya gibi bazı kentlerinin ticaret merkezi olmaları hususu irdelenmiştir. Söz konusu kentlerin kadîm tarihleri ve göç ticaret yolları üzerinde bulunmalarının bu duruma olan etkileri gözler önüne serilmiştir. Moğol imparatorluğunun kurulması ile Anadolu'nun doğu-batı ticaretindeki artan önemi vurgulanmıştır. Ticaretin 14. Yüzyılda Batı Anadolu'ya doğru yön değiştirmesinin nedenlerine değinilmiştir. Bu yön değişiminin önemli nedenleri arasında İlhanlı İmparatorluğu'nun (1256-1353) çöküşü hususu ön plana alınmıştır. Bursa'nın uluslararası ticarete önemli bir merkez haline gelişinin izahı yapılmıştır. Bursa'nın ipek ticaretindeki önemi

teferruatı ile vurgulanmıştır. Ayrıca Osmanlı ve Portekiz'in, Hindistan ticareti üzerine mücadelesi incelenmiştir. Bu mücadelenin baharat ve köle ticareti üzerine olduğu vurgulanmıştır. Osmanlı'nın Akdeniz ve Karadeniz limanları üzerindeki hakimiyet mücadelesi ele alınmıştır. Bu mücadelenin ticarî faaliyetlerine yoğunlaşmaktadır. Akabinde, Kefe limanı üzerinden dönen ticari faaliyetlerin, ilgili dönem dahilinde değerlendirilmesi yapılmıştır. Bölümün son kısımlarına doğru, Osmanlı'da şehirleşmenin tarihsel serencamı incelenmiştir. Geleneksel Ortadoğu hükümdarlarının, kentlerdeki bayındırlık faaliyetlerinde üstlendikleri rollerin bu husustaki etkilerine değinilmiştir. Bu konuda en etkili örnek olarak, Fatih dönemi İstanbul'un imar ve şehirleşmesi verilmiştir. Özellikle İstanbul'a yönelik göç hareketleri, imaret ve vakıfların etkisi tartışılmıştır. Osmanlı'da ticaretin gelişimi noktasında, kervansarayların, zaviyelerin ve temlik kurumunun faydası vurgulanmaktadır. Devamında, Osmanlı'da toplumsal sınıflandırmaların nasıl şekillendiği hakkında teferruatlı bilgilere yer verilmiştir. Bu sınıflandırmaların toplum ile şeriat arasındaki bağlantıları üzerinde önemle durulmuştur. Bölümün sonunda, Osmanlı'daki lonca yapılanmasının temel unsurları ile üretici taifenin genel durumu ele alınmıştır. Ayrıca ihtisap geleneği ile Lonca teşkilatının İslami gelenek içerisindeki yeri ve önemi incelenmiş olup, teşkilattaki çürümenin sebep ve sonuçları, ilgili dönem dahilinde belirtilmiştir.

Eserin *Osmanlı İmparatorluğu'nda Din ve Kültür* başlıklı son bölümünde, Osmanlı İmparatorluğu'nda medrese sistemi, ilmiye teşkilatı, bağnazlık, halk kültürü ve tarikat çevreleri gibi konular ele alınmıştır. Taşköprülüzâde'nin ilimler sınıflandırması üzerinden, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki medrese teşkilatının detayları verilmiştir. Bu sınıflandırma üzerinden bilginin temelleri sayılan fikri ilimler ile dinî ilimler üzerine eğitim veren medreselerden detaylıca bahsedilmiştir. Medrese ve vakıf ilişkisinin sosyo-ekonomik yönü incelenmiştir. Bu ilişki üzerinden, medrese yönetiminin özerkliğine dikkat çekilmiştir. Devamında Osmanlı İmparatorluğu'nda ulemâ sınıfının oluşum serüveni detaylı bir şekilde açıklanmıştır. İlim adamlarının yazın hayatında ele aldıkları konular ile düşünce tarzlarına yer verilmiştir. Gelir gruplarına göre ulemâ arasındaki hiyerarşi incelenmiştir. Yazar, ulemâ arasındaki hiyerarşiyi tablolaştırılarak daha açıklayıcı hale getirmiştir. Ayrıca II. Bayezid döneminde, Molla Lutfi'ye karşı başlatılan propaganda sonucu küfür ile suçlanıp adının "deli"ye çıkarılması örneği verilmiştir. Sultan söylenti ve kuşkular artınca, bir ulemâ kurulu oluşturulup durumun tartışılarak iddiaların doğru olup olmadığının belirlenmesini emretti" (İnalçık 2022: 228). Bu yargılanma olayı, esasında ulemanın yargı sürecinde izlenen dava yöntemi bakımından dikkat çekicidir. İlerleyen bölümlerde Osmanlı imparatorluğunda din dışı görülen skolastik ilâhiyat, felsefe, matematik gibi ilimlerin, din bağnazlığına yol açtığı görüşlerinin izahı yapılmıştır. Akli ve tatbiki ilimlerde, yeniliklere karşı olan medrese ve ulemanın tavrı üzerine önemli bilgiler sunulmuştur. Bu tavırca örnek olarak "1716'da Ali Paşa'nın kitaplarına el konması ve bunları kütüphanelerine konmasını yasaklayan fetva yayınlaması" gösterilebilir (İnalçık 2022: 231). Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş yılları itibari ile benimsediği halk kültürü, inânc biçimleri ve tarikat ehlinin bunlar üzerindeki etkileri açığa çıkarılmıştır. İnalçık, Türkmen'leri toplum ve kültür açısından temsil eden Abdal ve Baba'ları "Şamanist inançlardan türeme ve aşiretin toplumsal yapısına uygun "rafizî", heteredoks bir İslâm'ı temsil etmekte" şeklinde izah etmektedir (İnalçık 2022: 240). Osmanlı imparatorluğunda tarikatların yeri ve önemi hakkında teferruatlı bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler ışığında tarikatlar iki ana grupta incelenmiştir. Nakşibendilik, Mevlevilik ve Halvetîlik gibi tarikatların vakıfları ile bu vakıfların söz konusu tarikatların kuruluş ve gelişimindeki etkisi ortaya koyulmuştur. Yazar, son sayfalarda

özellikle, Mevlevilik tarikatına yer vermiştir. Tarikatın kurucusu olan Mevlânâ Celâleddîn Rumî (1207-1273)'nin ilim ve tasavvufî hayatı ele alınmıştır. Devamında, tarikatın kuruluşu, inanç ve ayinlerine dair birçok yönü ele alınmıştır. Diğer taraftan Melâmî ya da Melâmetî olarak bilinen gizli tarikatlar ise ikinci grubu oluşturmaktadır. Bu gruplandırmalar üzerinden tarikatların yapısı, inanç ve ayinlerine dair bilgilere değinilmiştir. Şîî ve bâtını hareketlerin bu gruplara verdiği desteklerden önemle bahsedilmektedir. Ayrıca, Saltuknâme'nin dini tarikatlar üzerindeki etkisine bir bakış açısı sunulmuştur. Kitabın sonuna doğru, Hurufî, Bayramî ve Bektaşî gibi tarikatların Türkmen'ler arasındaki yayılım alanları, temsil ettikleri görüşler ile inanç ve ayinlerine dair bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca, Kızılbaşlık hareketinin dini, toplumsal ve siyasi yönlerinin izahı yapılmıştır. Bu hareketinin imparatorluğu temelden sarsacak Anadolu'daki isyan faaliyetleri üzerine önemle durulmuştur.

Kitabın ekler bölümünde, ilk olarak Osmanlı Hanedanlığı'nın soy ağacı ile Osmanlı tarihinin kronolojisine yer verilmiştir. Sözlük kısmında okuyucuların kitapta karşılaşacakları terim ve deyimler hakkında tafsilatlı açıklama yapılmıştır. Son olarak ağırlık ve ölçü birimlerinin tanımları yapılmıştır.

Sonuç olarak, tanıtımı yapılan kitap, yaklaşık 50 yıl önce yazılmış bir eserdir. Öncelikle eserin İngilizce olarak yayımlanmasının sebebi, Türkçe bilmeyen okuyucular için hazırlanmış olduğuna işaret ediyor. Türkçe çevirisinin ise çok uzun yıllar sonra yapılmasının nedeni de budur. Bu nedenle yazarın içeriği oluştururken Türkçe kaynaklara ulaşamayan ve İngilizce bilen okuyucuları düşünerek yazdığı unutulmamalıdır. 31. Baskısı hasebi ile hala okuyucu kitlesine ulaştığı anlaşılıyor. Bu baskı sayısına erişmiş olması kitabın ülkemiz ve dünya tarih literatüründe alanında yetkin ve etkin bir eser olduğunun işaretidir. Nitekim, Osmanlı İmparatorluğu'nun kökenine dair bilgilerle başlayan eser, Osmanlıların teşkilatlanma ve devletleşme sürecine dair önemli bilgiler içermektedir. İmparatorluğun siyasî, devlet teşkilatı, dinî, sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı nezdindeki gelişmelerin kronolojik olarak sıralanması, konuların anlaşılır olması bakımından önemlidir. Ayrıca ekler bölümünde yer alan soy ağacı, sözlük, ağırlık ve ölçüler gibi bölümlerin belirtilmiş olması, kitabı hem tarihçiler özellikle de diğer okuyucular tarafından anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. Eserde geniş bir kaynakça dizini kullanılması dikkate değerdir. Ayrıca bu kaynakçanın 31 baskı görmüş olmasına rağmen yazarı tarafından revize edilmemesi bakımından son derece önemlidir. Nitekim kitabın yazarının hayatta olduğu süre zarfında varsayımları, açıklamaları ve bunlara esas kaynakçalarda tatminkâr tutum sergilediği düşünülebilir. Eserin Osmanlı klasik dönem tarihi ve müessesesi üzerine çalışan, merak eden herkes için başvuru mahiyetinde olduğunu; daha renkli çalışmaların yapılmasına da kapı araladığını düşünüyorum.

KAYNAKÇA

- İnalçık, Halil (2022). Osmanlı imparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600. çev. R. Sezer. İstanbul: Kronik Kitap.
- Karadeniz, Şadan(1974). "İnalçık'ın 'The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600' Adlı Eserinin Yankıları". BELLETEN 38(152):767-770.
- Rexine, Jhon E. (1973). "The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600". Afrika And The Near Eats 1(7):152-153.

